

ettiği mesnevîde (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 550/4) Hurşîd yer almakla birlikte bunun konusu ötekilerden daha farklıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmedî, *Cemşîd ü Hurşîd (İnceleme-Metin)* (nşr. Mehmed Akalın), Ankara 1975; *Keşfü'z-zunûn*, I, 594; Gülcan Mamaş, *Cemşîd ü Hurşîd Cem Sultan* (lisans tezi, 1967), İÜ Ed.Fak., Türkiyat Enstitüsü, Tez, nr. 730; Banarlı, *RTET*, I, 393-394; a.mlf., "Ahmedî ve Dâsitan-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman-Cemşîd ve Hurşîdi", *TM*, VI (1939), s. 136-159; Adnan İnce, *Cem Sultan Cemşîd ü Hurşîd* (doktora tezi, 1981), Atatürk Üniversitesi, Ed.Fak., s. 3-113; a.mlf., "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Abdî ve Eserleri", *TDL*, nr. 410 (1986), s. 186-192; a.mlf., "Cemşîd ü Hurşîd Mesnevîleri", *Fırat Üniversitesi Dergisi* (Sosyal Bilimler), III/2, Ankara 1989, s. 109-139; Nazan Kuloğlu, *Abdî, Cemşîd ü Hurşîd (İnceleme-Metin)* (yüksek lisans tezi, 1989), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Münever Okur, "Cem Sultan - Cemşîd ü Hurşîd", *TDL*, VII/84 (1958), s. 612-614; A. S. Levend, "Divan Edebiyatında Hikâye", *TDAY Belleten* (1967), s. 101; Cahid Öztelli, "Cem Sultan'ın Yeni Bulunan Cemşîd-ü Hurşîd Mesnevîsi", *TDL*, XXVI/248 (1972), s. 124-128; İsmail Ünver, "Ahmedî'nin Cemşîd ü Hurşîd Mesnevîsi Üzerine", *TDe*, VII [1977], s. 171-180; a.mlf., "Mesnevî", *TDL Türk Şiiri Özel Sayısı*, nr. 415-417 (1986), s. 442; *TDEA*, II, 34-35, 43-44; Cl. Huart - [H. Massé], "Djamshîd", *Et*² (İng.), II, 438-439.

 HASAN AKSOY

CEMŞİD b. MES'ÜD
(bk. KÂŞİ').

CEM'U'L-CEVÂMÎ'
(جمع الجوامع)

Tâceddin es-Sübki'nin
(ö. 771/1370)
fıkıh usulüne dair eseri.

Sübki, fıkıh usulü alanında devrinin ilmî geleneğinin de tesiriyle, önce Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Minhâcü'l-vüşûl*'ü üzerine babası Takıyyüddin es-Sübki'nin başladığı *el-İbhâc* adlı şerhi tamamlamış, ardından İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *Muhtasarü'l-muntehâ* adlı eserine *Ref'ul-Hâcib* adıyla bir şerh yazmış, daha sonra da bu iki şerhin özeti mahiyetindeki, tam adı *Cem'ul-cevâmi' fi usûli'l-fıkh* olan bu eseri kaleme almıştır. Ancak eser plan ve muhteva bakımından Beyzâvî'nin *Minhâcü'l-vüşûl*'üne daha yakındır.

Müellif önsözde, eserin esas itibariyle adı geçen iki şerhi kapsadığını, bu arada bazı ilâvelerin yapıldığını, ayrıca kendi zamanına kadar yazılan 100 civarında

usul kitabından çeşitli konuları derlediğini belirtmektedir (*Cem'ul-cevâmi'*, I, 25-26). Gerçekten müellif, o güne kadar yazılan usul kitaplarında yer alan görüşleri bazan birer kelimelik atıflarla da olsa başarılı bir şekilde özetlemiştir.

Tâceddin es-Sübki, *Cem'ul-cevâmi'*'de Hanefî ekolünün usul kitaplarına ve görüşlerine de yer vermekle birlikte eserini daha çok Şâfiî (mütekellimîn) ekolüne bağlı kalarak yazmıştır. Ancak kitap, kendinden önceki görüşlerin ve usul kitaplarının bir sentezi olması bakımından iki metodu birleştiren eserler arasında sayılır.

Cem'ul-cevâmi', *Minhâcü'l-vüşûl*'de olduğu gibi bir mukaddime ile yedi ana bölümden (kitâb) oluşur. Mukaddime bazı temel kavramların tanımı yapıp şer'î hükümlle ilgili konular, teklifi ve vaz'î hüküm, hükmün kaynağı, mevzuu ve muhatabı gibi meseleler ele alır. Yedi bölüm ise sırasıyla kitap, sünnet, icmâ, kıyas, istidlâl, teâdül-tercih, ictihad konularına ayrılmıştır. Müellif ara konulara bazan doğrudan doğruya, bazan da "Mes'ele" başlığıyla girmekte, delillere inmeden o konuda mevcut görüşleri, çok defa görüş sahiplerini de belirterek vermektedir. Görüş sahiplerinin birçok yerde ayrı ayrı zikredilmesi, söz konusu görüşe katılan usulcülerini bir araya getirme gayreti kadar diğer eserlerde bu şahıslara yapılan yanlış atıfları tashih etme veya *Minhâcü'l-vüşûl*'de yer alma-

yan isimleri ilâve etme maksadıyla izah edilebilir (*Cem'ul-cevâmi'*, II, 438-439).

Tâceddin es-Sübki tercih ettiği görüşü genellikle önce verip ardından diğer görüşlere temas etmekte, bazan da hepsini ortaya koyup daha sonra tercihini belirtmektedir. Fakat müellifin tercihi Şâfiî ekolünde yaygın olarak görülen görüşten, bilhassa İbnü'l-Hâcib ve Beyzâvî'nin tercihinden genelde ayrı değildir. Eserde görüş ve tercihlerin gerekçelerine ve karşı itirazlara yer verilmez. Müellif, *Minhâcü'l-vüşûl*'de yer alan delilleri ihtisar amacıyla kitabına almadığını, sadece meşhur kitaplarda açıkça belirtilmeyen delilleri zikrettiğini ifade etmektedir (*Cem'ul-cevâmi'*, II, 438). Ancak Sübki, çok az yerde de olsa İbnü'l-Hâcib ve Beyzâvî'ye aykırı görüş beyan etmekte ve muhalefetinin önemine dikkat çekmektedir (a.g.e., II, 438).

Eserde meşhur usulcüler isimlerinden çok, çağdaşı diğer kitaplarda olduğu gibi onlara alem olan lakaplarla anılır. Meselâ; "kâdi" Ebû Bekir el-Bâkîllânî, "kâdiyân" Bâkîllânî ve Kâdi Abdülcebbar, "üstâz" Ebû İshak el-İsferâyîni, "imam" Fahreddin er-Râzi, "imamân" İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî ile Fahreddin er-Râzi, "şeyh" Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, "eş-şeyh el-imâm" babası Takıyyüddin es-Sübki isimlerini ifade etmektedir.

Cem'ul-cevâmi', daha önce telif edilen klasik usul kitaplarını muhtasar da

Cem'ul-cevâmi''in ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 795/1)

olsa derlediği için hem çağdaşları hem de sonraki âlimler tarafından itibar görmüş, medreselerde yüzyıllar boyunca okutulmuş, zamanla fıkıh usulünün klasik eserleri arasına girmiştir. Üzerinde birçok şerh, hâşiye ve ihtisar çalışması yapılmış olan eser ayrıca nazma çekilmiş ve bu çalışmalarla birlikte defalarca basılmıştır.

A) Şerhleri. Esere ilk şerhi müellifin yazdığına dair kaydı (Brockelmann, *GAL*, II, 109; *Suppl.*, II, 105) ihtiyatla karşılamak ve bunu bazı ilk devir kaynaklarda mevcut ifadenin (İbn Hacer, III, 140; İbnü'l-İmâd, VI, 222) yol açtığı bir yanlışla olarak görmek gerekir. Kaynakların bir kısmı, müellifin sonradan yazdığı *Men' u'l-mevâni*^c (Mısır 1322) adlı eseri *Cem' u'l-cevâmi*^c'in şerhi olarak göstermek temayülünde iseler de *Men' u'l-mevâni*^c'in bu kitaba o devirde yapılan itirazlara müellifin verdiği cevapları içine alan bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Eserin on beş civarındaki şerhinden belli başlıları şunlardır: 1. Bedreddin ez-Zerkeşi, *Teşnîfü'l-mesâmi*^c (Kahire 1332). 2. Şemseddin Muhammed b. Muhammed el-Esedî el-Gazzî, *el-Burûku'l-levâmî*^c. Gazzî bu eserde *Cem' u'l-cevâmi*^c ile ilgili bazı görüş ve tartışmaları yazıp Sübkî'ye göndermiş, müellif de onun soru ve itirazlarına verdiği cevapları *Men' u'l-mevâni*^c adlı eserinde toplamıştır. Kaynaklarda Gazzî'nin *Teşnîfü'l-mesâmi*^c adıyla yaptığı bir başka şerhten de söz edilmektedir (Sehâvî, IX, 218; *Keşfü'z-zunûn*, I, 596). 3. Ebû Zür'a el-İrâkî, *el-Ğayşü'l-hâmî*^c. Zerkeşi'nin şerhinin muhtasarı mahiyetindedir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 105). 4. Celâleddin el-Mahallî, *el-Bedrü't-tâli*^c fi halli *Cem' i'l-cevâmi*^c. Eserin en güzel şerhlerinden biridir. Metinle ve hâşiyeleriyle birlikte defalarca basılmıştır (Bulak 1285, 1287; Kahire 1308, 1318, 1358; Mısır 1304; Fas 1327). Mahallî şerhi üzerine yapılan belli başlı hâşiyeler: a) İbn Hatîb el-Fahriyye diye tanıyan Bedreddin Muhammed b. Muhammed'in hâşiyesi. Mahallî'nin öğrencisi olan müellif, hâşiyesinde İbn Ebû Şerîf'in hocasına yönelttiği tenkitleri cevaplandırmaya çalışmıştır (Sehâvî, IX, 25). b) Kemâleddin İbn Ebû Şerîf el-Makdisî, *ed-Dürerü'l-levâmî*^c bi-tahrîri *Cem' i'l-cevâmi*^c (Fas 1312). Müellif 886 (1481) yılında tamamladığı bu hâşiyesini yazarken Molla Gürânî'nin *Cem' u'l-cevâmi*^c şerhinden büyük ölçüde faydalanmış, ona tâbi olarak bazı aşırılıklara ve zorlamalara da düşmüştür (Sehâvî, IX, 66). c) Nü-

reddin es-Semhüdî, *Şadhu's-sevâci*^c (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 105). d) Zekeriyâ el-Ensârî, *Hâşiye 'alâ Cem' i'l-cevâmi*^c (TSMK, Revan, nr. 539). e) İbn Kâsım el-Abbâdî, *el-Âyâtü'l-beyyinât* (I-IV, Bulak 1289; Kahire 1316). f) Abdurrahman b. Câdullah el-Bennânî'nin hâşiyesi. İbn Kâsım el-Abbâdî'nin metoduyla fakat muhtasar olarak yazılmıştır (Bulak 1285, 1297; Kahire 1308). Abdurrahman b. Muhammed eş-Şirbînî de Mahallî şerhi ve Bennânî hâşiyesi üzerine ilâve ve notlar (takrîrat) yazmış, ikisi birlikte basılmıştır (Kahire 1358). g) Hasan b. Muhammed el-Attâr'ın hâşiyesi (Kahire 1316, 1358). h) Muhammed Haseyneyn Mahlûf el-Adevî'nin hâşiyesi (Kahire 1341). 5. Molla Gürânî, *ed-Dürerü'l-levâmî*^c. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Karaçelebizâde Hüsâmeddin, nr. 81; Yozgat, nr. 172) yazmaları ile bazı kaynaklarda (*Keşfü'z-zunûn*, I, 596; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 135) bu adla geçen eser, Brockelmann tarafından *el-Budürü'l-levâmî*^c şeklinde kaydedilmiştir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 106). Molla Gürânî eserinin birçok yerinde Mahallî'yi tenkit etmiş, buna karşılık Mahallî'nin öğrencileri de yazdıkları eserlerde Molla Gürânî'nin yanlışlarını ortaya koymaya çalışmışlardır (Sehâvî, I, 242; VII, 41). 6. Ebû'l-Abbas Ahmed b. Halef b. Abdurrahman Halûlû el-Kayrevânî, *ez-Ziyâ'ül-lâmî*^c. Abdullah b. İbrâhim el-Alevî'nin *Neşrû'l-bunûd* adlı eserinin kenarında basılmıştır (I-III, Fas 1326). 7. Muhammed Bahîf, *el-Bedrü's-sâtî*^c 'alâ *Cem' i'l-cevâmi*^c (Kahire 1332, I. cüz).

B) Manzum Hale Getirilmiş Şekilleri. 1. Radiyyüddin Muhammed b. Muhammed el-Gazzî, *ed-Dürerü'l-levâmî*^c fi nazmi *Cem' i'l-cevâmi*^c. Radiyyüddin'in oğlu Bedreddin el-Gazzî tarafından *el-İk-dü'l-câmî*^c fi şerhi'd-Düreri'l-levâmî^c adıyla şerhedilmiştir. 2. Süyûtî, *el-Kevkebû's-sâtî*^c (Kahire 1923). Süyûtî bu manzumesini yine kendisi şerhetmiştir. 3. Ebû'l-Hasan Nüreddin el-Üşmûnî, *el-Bedrü'l-lâmî*^c fi nazmi *Cem' i'l-cevâmi*^c (Kahire 1332). Bu eseri de müellifi şerhetmiştir. 4. Ahmed b. Abdürrezzâk b. Muhammed el-Mağribî er-Reşîdî, *Nazmü'l-uşûl*. 5. Fas Sultanı Abdülhafız el-Alevî, *el-Cevâhirü'l-levâmî*^c fi nazmi *Cem' i'l-cevâmi*^c (Fas 1327).

C) Muhtasarları. 1. Zekeriyâ el-Ensârî, *Lübbü'l-uşûl*. Ensârî bu muhtasarını daha sonra *Ğâyetü'l-vüşûl ilâ lübbi'l-uşûl* adıyla şerhetmiş ve ikisi birlikte basılmıştır (Kahire 1310, 1330). Şerh üze-

rine İbnü'l-Cevherî bir hâşiye yazmış, söz konusu metin, şerh ve hâşiye birlikte basılmıştır (Kahire 1360/1941). 2. Mahmûd b. Ömer el-Bâcürî, *el-Fuşûlü'l-bedî'a fi uşûli's-şerî'a* (Kahire 1323).

BİBLİYOGRAFYA :

Sübkî, *Cem' u'l-cevâmi*^c (Bennânî hâşiyesiyle birlikte), Kahire 1358, I, 25-26; II, 438-439; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 140; Sehâvî, *ed-Ğav' u'l-lâmî*^c, I, 242, 343; VI, 5; VII, 40, 41; IX, 25, 66, 218; *Keşfü'z-zunûn*, I, 595-597; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 222; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*^c, I, 41; II, 255; Serkis, *Mu'cem*, I, 208, 468-487, 510-511, 538-539, 591, 722, 936, 968, 1004; II, 1271, 1315-1316, 1336, 1536, 1568; Brockelmann, *GAL*, II, 109-110, 112, 124, 138, 624; *Suppl.*, II, 105-106, 118, 223, 727; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 21-22, 135-136, 149, 163, 301, 343-344, 555-556, 739, 810; II, 233, 241, 254, 352-353; Abdüvehhâb Hallâf, *İslâm Hukuk Felsefesi* (trc. Hüseyin Atay), mütercimnin giriş, s. 134-135.

ALİ BARDAKOĞLU

CEM'U'L-CEVÂMÎ'

(جمع الجوامع)

Süyûtî'nin

(ö. 911/1505)

bütün hadisleri toplamak üzere kaleme aldığı eseri.

Süyûtî bütün hadislerin 200.000 civarında olduğunu düşünmekte ve bunları bir araya getirmeyi arzu etmekteydi. *el-Câmî' u'l-kebîr* adıyla da bilinen ve müellifin vefatı üzerine yarım kalan *Cem' u'l-cevâmi*^c bu düşüncenin mahsulüdür. İki bölüm halinde tertip edilen eserin birinci bölümünde kavî hadisler alfabetik olarak sıralanmakta, ikinci bölümde ise fiilî veya kavî-fiilî hadisler bulunmaktadır. Bu kısım da aşere-i mübeşşereden başlamak üzere diğer sahâbî râvilerin adına göre alfabetiktir. Her hadisten sonra onu rivayet eden sahâbîlerin adları verilmektedir.

Eserde yetmiş bir kaynaktan derlenen 100.000'e yakın hadis bulunmaktadır. Bu kaynakların bir kısmı günümüze intikal etmemiştir. Bu sebeple *Cem' u'l-cevâmi*^c, aynı zamanda büyük bir kültür mirasının bir kısmını büsbütün kaybolmaktan kurtarmıştır. Süyûtî gerek *Cem' u'l-cevâmi*^c'deki, gerekse ondan kısa metinli 10.000'den fazla hadisi seçerek meydana getirdiği *el-Câmî' u's-şâgîr*^c'deki hadislerin sahih, hasen ve zayıf oluşunu, mukaddimede kaynaklarını sadece sahih hadis ihtiva edenler; sahih, hasen, zayıf hadis ihtiva edenler; sadece zayıf hadis ihtiva edenler şeklinde üç grup halinde sınıflandırmak suretiyle